

EĞİTİM İLETİŞİMİ SÜRECİNDE BİR KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK TELEVİZYONUN İŞLEVLERİ VE EĞİTİM İLETİŞİMİ BOYUTU(*)

Doç. Dr. Uğur DEMİRAY

Eğitim, iletişim ve kültürün adları o zamanlarda konulmamış olsa bile, insanlığın varoluşu ile yaşıt kavramlar olduğu söylenebilir. Bugün herbiri ayrı bir bilim dalı olmasına karşın, gerek tanımlamalarında gerekse de kapsamına aldığı konuları açıklamada, herbiri bir diğerinin sınırları içersine girmek durumunda kalmaktadır. Nitekim burada, uzun uzun herbirinin tanımına yer verilmeyecektir. Ancak bunlardan en zor ve çok çeşitli olan eğitimin, eğitim iletişimi sürecinde ne anlamda kullanılması gerektiği konusundaki belirlemeye gidilecektir. Bu bağlamda, Oğuzkan'ın hazırlanmış olduğu Eğitim Terimleri Sözlüğü adlı çalışmasında yer verdiği «Her kuşağa geçmişin bilgi ve deneyimlerini düzenli bir biçimde aktarma ya da kazandırma işi» şeklindeki tanımlaması, konumuz açısından tartışmalara ışık tutabilecektir.

Öte yandan, çok önceki çağlarda eğitim; yönetimde söz sahibi olan zümre yararına sunulmuş bir seçkinler eğitimidir. Oysa, günümüzde demokrasinin geliştirdiği hak ve özgürlükler, gelişen teknoloji, iletişim ve kitle iletişimi olguları içersinde, artan eğitim ta-

(*) Bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde 15.5.1990 tarihinde düzenlenen «Televizyon ve Eğitim İletişimi İlişkisi» konulu sempozyumda sunulmak üzere yazılmış ve gözden geçirilerek dergiye verilmiştir.

lebine yol açarken hızlı toplumsal değişimler, bilgi patlaması, teknolojik gelişimin gerektirdiği bilgili, uyumlu, becerili insan yetiştirme zorunluluğu, zaten ekonomik kaynaklar karşısında eğitimde sahip olunan her türden aracı hizmete koşmayı kaçınılmaz kılmıştır. Bu bağlamda, teknolojik çağa ayak uydurabilmek için teknolojiden yararlanmak yoluna gidilmiş, böylece eğitim felsefesi ve politikasındaki değişimler, örgün ya da yaygın eğitim düzeyinde, yeni ve çok araçlı eğitim yöntemlerini geliştirmeyi, denemeyi ve uygulamayı gündeme getirmiştir (1).

Eğitim sürecindeki bu belirgin yapısal farklılaşmada en önemli rolü 19.yy. başlarında bir disiplin haline gelmeye başlayan iletişim olgusunun oynadığı konusuna değinmek gerekmektedir. Az önce de söz edildiği gibi insanlığın varolması ile birlikte, toplumsal yaşamımızın bir parçası olan eğitim ve iletişimin etkileşim boyutu, iletişim teknolojisinin başdöndürücü bir hızla gelişmesine koşut olarak iletişimin bir alt dalı olan eğitim iletişimi kavramına yol açmıştır. Basit bir eğitim yüklü (amaçlı) uyarıcı iletinin gönderilmesi esasına dayanan eğitim iletişimi, eğitim sürecinin gelişiminde yaşanan her tür ve düzeyden iletişim sürecinin etkileşimli iletişimi olarak tanımlanabilecek eğitim iletişimi süreci, kapsadığı yöntem ve araçlar açısından dar anlamdaki programlı öğretim kavramının ötesinde, geniş anlamda da eğitim disipliniinde bir çıkar olarak görülmelidir.

Bilindiği gibi, kanal olarak iletişim sürecinde yer alan her türden aracın, alıcı ve kaynağın niteliğine göre farklı iletişim süreci oluşturması söz konusudur. Eş deyişle, kitap, gazete ve benzeri gibi yazılı bir ortam, yayınevi ve okuyucu arasında bir araç konumunda olurken, yazılı basının işlevlerinden biri olan eğitim yönünde görsel bir kitle iletişimi gerçekleştirmektedir. Aynı şekilde kamuoyu oluşturma, bilgilendirme, insanı karar sürecine katma, haber, eğlence ve eğitim gibi işlevleri olan televizyon gibi bir aracın, eğitim işlevini yerine getirirken yaşanan kaynak-alıcı arasındaki iletişim süreci gözönüne getirildiğinde; televizyon aracının eğitim iletişimi sürecindeki rolü biraz daha anlaşılır olacaktır. Burada, konumuz açısından ister örgün eğitim olsun, ister yaygın eğitim ol-

(1) Naci GÜÇHAN, *Sistem Yaklaşımı ile Televizyon Eğitim Programı Yapımı Açıköğretim Fakültesi Örneği*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 206/135, Eskişehir, 1988, s. 1-3

sun, eğitim iletişimi sürecinde televizyonun işlevsel olabilmesinde sahip olduğu farklılıklar, sağladığı yarar ve avantajlar tartışılacaktır. Bununla birlikte eğitim iletişimi sürecinde televizyonun eğitim işlevi denildiğinde, eğitim televizyonu, okul televizyonu, örgün eğitimde televizyon ya da uzaktan TV ile öğretim kavramlarının anlaşılması yanında, televizyonun bir iletişim aracı olarak geniş anlamda insanlığın eğitimi, insanın kişilik eğitimi ve toplum-sallaşma sürecinde bireye toplumun norm ve yaşam ilkelerine koşut olarak kazandırılmak istenen istendik davranışlar elde etmedeki işlevi ve rolü de göze alınmalıdır. Burada öncelikle, televizyonun eğitim işlevinin iletişim aracı olarak rolü vurgulanacaktır.

Eğitim alanında iletişim teknolojisinden, eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması, eğitim/öğrenim sürecinin niteliğinin yükseltilmesi, hizmet götürülmemiş kesime ve yörelere eğitim olanaklarının ulaştırılması, katılımın artırılması için destek alınabileceği sürekli yenelenir. Özellikle de geleneksel eğitim kaynaklarının -okulların, eğitilmiş öğretim kadrosunun ve öğrenim malzemesinin- yetersiz kaldığı ülkelerde iletişim teknolojisine geçişin büyük önem taşıdığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle eğitim ile iletişim teknolojisinin arasında bağlantı sağlayacak bir «köprü»nün kurulması için planlama ile değerlendirmeye ağırlık verilmesinin gereği vurgulanır. Ülkemizde öncelikle toplumumuzun gereksediği eğitim ürünlerini saptamamız ve bu doğrultuda iletişim teknolojilerini seçip planlama, sürekli değerlendirme yapmamız gerekmektedir. Zamanında ortaya konulacak toplumsal beklentilerle ölçütler, geleceğin olanaklarını yaratacak ve ilerleme yönümüzü belirleyecektir (2).

EGİTİM ARACI OLARAK TELEVİZYON

Gelişen teknolojinin kitle iletişim aracı olarak doğurduğu TV zamanla geleneksel öğretimin sorunlarına bir çözüm olarak eğitim amacıyla kullanılmak üzere eğitim teknolojisi aracı biçiminde hizmete sunulmuştur. Kitlelerin eğitimi söz konusu olduğunda, kitle iletişim araçlarının eğitim amacıyla kullanılması kaçınılmaz gözükmektedir. Kitle eğitiminde ise temel araçlardan birisi TV'dir.

(2) Ayselî USLUATA, -Eğitimde İletişim Teknolojisi ve Planlama-, İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi, 27.8.1990, s. 2.

Resimlerin 20.yy. başında yürümeye başlaması, onların etkileyciliğini bir kat daha arttırmıştır. Çünkü insan, doğal yaşamında, duran değil, hareket eden resme alışmıştır. Hatta hareketin görsel bilgi-işlemedeki rolü o kadar büyüktür ki; incelenecek nesne hareket etmiyorsa, göz küresi yuvasında hızla oynar ve böylece rölatif bir hareket sağlar.

Aslında kelimeler ve resimler gerçek nesnelere modellerdir. Her hareketli bir resim, aslına çok yaklaşan bir modeldir.

TV'nin sunduğu

Dil + Yazı + Resim + Hareket

unsurlarını içeren model o kadar etkileyicidir ki, bu modelden daha iyisi, herhalde ancak gerçeğin kendisidir. TV'nin büyüünün sebebi de bu olsa gerektir.

Ülkemizde hiç bir okul ve öğretmen sorunu olmasaydı, hiç bir kitap ve araç sorunu olmasaydı, yine de TV ile eğitimin üstünlüklerine yine sırt çevirmemek gerekirdi. Bir kere öğretmenlerin didaktik ve pedagojik yetenekleri ülke genelinde mutlaka büyük farklılıklar gösterir ve TV (ya da video) sayesinde her öğrenci ülkenin en yetenekli öğretmenlerini izlemek imkanına kavuşur (Bu olay bir bakıma kendi kaderine bırakıldığında çok yavaş yaygınlaşan bir mütasyonun, çok ani ve genel bir zafer kazanmasına benzer). Diğer yandan, en yetenekli öğretmenlerin dahi dil, yazı, resim-grafik ve araç-gereç olanaklarıyla örgün öğretimde öğrencilerine sunabilecekleri modeller bir çok konularda TV ile sunulabilecek olanın yanında çok sönük kalır.

Durum böyle iken TV'nin sınırsız imkanlarını yadsımak ve bin sene önce de var olan dil ve yazı gibi iletişim araçlarıyla yetinmek, herhalde konuşma bilirken işaretleşme gibidir.

Hareketli ve sesli görüntüleri gözleyerek öğrenme durumlarına giren, başkalarının yardımıyla, yalnız göz ve kulağı etkileyen hareketli ve sesli görüntüler kullanarak edinilen yaşantıları hareketli filmler ve TV kazandırmaktadır. Ancak, bir olayı olduğu anda, olduğu gibi verebilmesi, TV programlarının Dale tarafından yaşantı konisinde, hareketli filmlere göre biraz daha somut düzeye konulmasına neden olmuştur (3).

TV genelde kitlesel iletişim araçlarının özelliklerini taşımakla birlikte, bu araçların karakteristiklerinden kaynaklanan bir takım kendine özgü yönleri vardır. Bu özellikler aracın elektronik olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında iletinin hem ses hem görüntü olarak iletilmesinden doğan TV'ye özgü özellikler de vardır. TV'nin bu iki ana özelliği, aracı diğer kitlesel iletişim araçlarından ayırmaktadır. Bu özellikler şöyle sıralanabilir:

- 1— İleti (mesaj) aynı anda tüm kitleye açıktır.
- 2— Herkese seslenmek durumunda ve zorundadır.
- 3— Güvenilir iletişimi kaynağıdır.
- 4— Evreni küçültmüştür ya da uzakları yakınlaştırmıştır.
- 5— Sayıları sınırlıdır (İstasyon ve verici sayıları).

TV ile eğitimin özellikleri denilince öncelikle bu özellikler akla gelmekle birlikte, eğitimin yapıldığı diğer yollara, yöntemlere göre ne gibi özellikler göstereceği üzerinde de durmak gerekir.

Klasik, örgün (geleneksel) eğitim biçimleri sorunları çözümlenici, deneyimleri paylaşıcı, öğrenme ve öğretmede her zaman yeterli olmamaktadır. Bu eğitimde, önemli eleman olan, öğretmen sayısı yeterli değildir. Aynı zamanda yetişmelerinde bir takım eksiklikler ve yetersizlikler başka bir ifadeyle dengesizlikler vardır. Bunlar gibi olan bir çok özellikler klasik eğitim yöntemleri ile özellikle yetişkin eğitimini zorlaştırmaktadır.

TV ile yapılan eğitim iletişimi sürecindeki özellikleri şöyle sıralamak mümkündür.

1— TV ile yapılan eğitimde kişiye klasik eğitimde olduğu gibi yüzyüze gelerek değil, ses ve görüntü olarak ulaşır.

2— Alıcı ve verici olanaklarının sağlanmış olması koşulu ile aynı anda çok geniş kitleye seslenme olanğı vardır.

3— Geniş alana seslenebilme özelliğinin sonucu olarak ülkedeki çeşitli eğitim eşitsizliklerini giderici bir niteliğe sahiptir.

4— Klasik eğitimde olduğu gibi tutucu değildir. Güncel olaylara bağlantılı olarak örnekler verileceğinden, teknolojik gelişime göre program hazırlanacağından kişiye daha yakın, daha içten bir eğitim sağlar.

5— Örnekler bol olarak verilebilir.

6— Öğrenci-öğretmen ilişkisi vaktur (Bir anlamda öğretmen baskısı).

Uzmanlara göre eğitimsel gelişmede değişik durumlardaki farklı amaçlı sorunları karşılamada TV etkin bir araç olarak görülür. TV ile eğitim her aşamada yaygınlaşmaktadır. Bir eğitim aracı olarak TV'nin önemi sadece TV'nin boş zamanlar üzerindeki etkinliğinden değil, insanların düşünce, davranış ve değer yargıları üzerine olan etkileme gücünden kaynaklanmaktadır. Öte yandan;

— Eşit koşullar altında geniş kitlelere eğitim.

— İlgili ve ihtiyaçlara uygun eğitim,

— Kitle eğitimi,

— Eğitimde görüntü-ses-hareket öğelerini bir anlatım aracı olarak kullanabilme yer almaktadır.

TV'nin eğitim aracı olarak kullanılması halk eğitiminden hizmet içi eğitime, açık öğretimden örgün öğretime kadar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Kasıtlı ya da kasıtsız eğitimin söz konusu olduğu her yerde TV'den yararlanılmaktadır (4).

Bugün batı ülkelerindeki pek çok üniversite, hastahane ve diğer tıbbi kuruluşlar TV'yi eğitim programlarına eklemişlerdir.

Endüstrinin ihtiyaç duyduğu kalifiye insan gücünün yetiştirilmesi sorunu, bizzat endüstri tarafından ciddiyle ele alınarak; endüstri kuruluşları, kendi personelini kendisi yetiştirmeye başlamış ve bu sanayi içi eğitimde, TV geniş ölçüde kullanılmaya başlanmıştır.

Okan, «Eğitici TV'den nerelerde yararlanabiliriz?» sorusuna şöyle yanıt vermektedir:

1— Yeter derecede öğretmen olmayan özellikle fen dersi öğretmeni bulunmayan açık yayın okullarda kapalı devre yayını olarak.

(4) Aysel AZİZ, Radyo ve Televizyonla Eğitim, A.Ü. Eğitim Fak. Eğitim Araştırmaları Merkezi Yay. No: 2, Ankara, 1962, s. 101-107.

- 2— Yabancı dil alanında ihtisas yapmış öğretmenin azlığında.
- 3— Eğitimin temeli olan ders kitaplarının sayıca azlığında.
- 4— Yetişkinlerin eğitimi için olanak yokluğunda.
- 5— Okulların laboratuvar bakımından yeterince donatılmamış olduğu veya okul binalarının kışlığı halinde eğitici TV'den yararlanmak mümkündür (5).

EĞİTİM TEKNOLOJİSİ YÖNÜNDEN YARARLARI

- 1— Eğitim olanakları erkek - kız ayrımı yapmadan köyden kente kadar açıktır.
- 2— TV eğitimi ilkenin planlı gelişmesine katkıda bulunur.
- 3— Öğretmen yetersizliğinden ya da yeter derecede yetişmemiş öğretmenlere yardımcı olur.
- 4— Ders kitaplarının azlığında ihtiyacı karşılamada kullanışlıdır.
- 5— Farklı merkezlerdeki bilgileri aynı anda verebilir .
- 6— TV aracılığı ile görüntülerin esas boylarını 50 katı ve sadece TV mercekleri aracılığı ile ise 100 katı büyütme mümkündür. Bu büyütme mikroskop aracılığı ile daha da fazla olur.
- 7— Farklı görüntüler aynı anda tek ekranda gösterilebilir. Bu eğitimde büyük yarar sağlar.
- 8— Tüm TV yayınları kayıt edilip tekrar yayınlarına olanağı sağlarlar.
- 9— Öğrencinin başarısının artışında önemli olan güdülemeyi sağlamada rol oynar.
- 10— Öğretmenlere, başka öğretmenlerin derslerini izlemek, eleştirmek, yeni öğretim yöntemlerini tanımak olanağı sağlar.
- 11— Daha az araç gereçle eğitim olanağı sağlar.
- 12— Çok sayıda insana ulaşmak için yüksek kaliteli öğretmenler ve daha iyi teknikler kullanabilir.

13— Bireysel çalışma imkanı sağlar (6).

14— Sınıfa getirilmesi olanaksız cisim, olgu ve olayları olduğu gibi gösterir ve duyurur. Bu yüzden diğer öğretim araçlarından hiçbirinin olamayacağı kadar heyecan verici bir açıklayıcıdır.

15— İlgi çekici sürükleyicidir.

16— Programı izledikten sonra öğrencileri etkinliğe yöneltir. Katılımı yönlendirir.

17— Programlar zaman ve ekran ayutları ile sınırlı olduğundan konuları özlü bir anlatışla ve etkili görüntülerle vermek durumunda olduğundan etkileyici iletişim yöntem modelini seçer böylece uzun süre kalıcı yaşantılar sağlar.

18— Bütün eğitim araçlarını ayrı ayrı ya da bir arada kullanabilir.

19— Belli konularda yeni araç ve tutumların gelişmesini, eski-lerin ise değişmesini kolay ve çabuk olarak sağlayabilir (7).

20— Çocuklar TV'yi okul dışı yaşantılarının bir parçası olarak tanıdıklarından bu yeni eğitim aracını kolaylıkla kabul ederler.

21— Bir kural olarak denebilir ki, «kişiliği» diğer araçlara oranla, onların yapabileceğinden daha büyük ölçüde yansıtabilirler.

22— Soyut kavramlardan hoşlanmayan çocuklarla, geri zekalı çocukların eğitilmesini kolaylaştıracak konulara gerçeklik kat-
tarlar.

23— Olanakları hemen hemen sınırsız bir eğitim aracıdır. TV'nin teknik yönünü geliştirmek için çok miktarda para harca-
ması onun çok sevilen bir araç olduğunu gösterir. Bu çalışmalar sonucu, ticari TV'de ortaya çıkacak herhangi bir ilerleme eğitim TV'si tarafından paylaşılacaktır (8).

EĞİTİM TEKNOLOJİSİ YÖNÜNDEN SINIRLILIKLARI

1— TV tek yönlü eğitim aracıdır. Bu nedenle aydınlatıcı yan-
kından, yayınlanan program sırasında yararlanılması olanaksızdır.

(6) Kenan OKAN, Eğitim Teknolojisi, Ankara, 1983, s. 95.

(7) ÇİLENTİ, s. 74-75.

(8) Necmettin YEŞİLMEN, Görme ve İşitme Yoluyla Eğitim Araçları, 1982, s. 120-121.

2— Programların önceden seyredilip ders için ona göre hazırlık yapılması olanaksızdır.

3— Her düzeye uygun TV programları hazırlamak zaman alıcı, masraflı ve eğitim teknolojisi alanında bilgi ve beceri gerektirici olduğu için sınıf düzeyine ve konuya uygun iyi TV programı bulmak zordur.

4— Programlar iyi hazırlanmazsa, yanlış şekil, büyüklük, renk, zaman ve uzaklık kavramı verebilir.

5— Okullarda haftalık ders çizelgelerini TV programlarına uyarlayabilmek zordur.

6— Ekranın küçük, zamanın kısıtlı olması, TV programlarının izlenmesini güçleştirir.

7— Programlar dar anlamda eğitim için kullanıldığında öğrenciler için yapıldığından, güç kavrayan ve geç öğrenenler için algılayamama problemleri doğabilir.

8— Yeterince yararlanabilmek için, programların devamlı ve önceki izlemelerin birleştirilerek izlenmesini gerektirir.

9— Bugünkü ekonomik koşullar bir evde birden fazla TV alıcısı bulundurulmasını engelleyebilir (9).

SONUÇ

Özet olarak, kitle iletişim araçlarından olan televizyonun eğitim iletişimi bağlanındaki rolü, onun sahip olduğu temel işlevlerinden biri olan eğitimden ve bu aracın sahip olduğu özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu işlevini ya doğrudan okula, (dar anlamdaki eğitim kapsamına giren örgün öğretime) yönelik yayınlar yapmakla ya da geniş anlamda eğitim amaçlı, toplumun bilgi ve yaşantı düzeyini yükseltmeyi amaçlayan hedef kitle içerikli programlar yayınlayarak gerçekleştirir. Birincisi doğrudan eğitim hizmeti yapmaktır ki; bu, aracın özelliklerinin devreye girerek eğitim kurumlarının ürettiği hizmeti üretip ya da sadece sunarak eğitim kurumunun yerine geçer. İkincisi dolaylı olarak eğitici programlar yayınlayarak ve yine aracın özelliklerinin yardımıyla okul dışı kit-

leye seslenir. Böylece halk eğitimi kurumlarının yerine geçer. Eş deyişle her iki durumda da bu kurumsal yapılardaki iletişim ortam ve süreçlerini gerçekleştirir. Böylelikle de beşikten mezara kadar tüm eğitim-öğretim basamaklarında eğitim doğrudan ve destek hizmet sağlar. Diğer bir deyişle, örgün ve yaygın eğitim örgütlerinin ilersinde, eğitim iletişimi sürecini gerçekleştirir.

Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerin iletişim kaynaklarını kalkınmanın bir aracı olarak planlamaları ve bu nitelikteki planlamalardan aldıkları tatminkar sonuçların toplumun eğitim, bilgi ve beceri düzeyinin arttırılmasında ya da kullanılmasında, televizyon gibi, bir anda milyonlarca kişiye görsel ve işitsel olarak seslenebilen araçlarda, eğitim yüklü iletiyi düzenleme, öğrenme ve güçlendirmede etkin olabilmek için, bilinen ve hızla gelişen iletişim teknik, yöntem ve ilkelerinden en çok düzeyde yararlanması gerekliliği kaçınılmazdır. Çünkü eğitim iletişimi sürecinde planlama bilinçli bir çabadır. Bu bilinçli çaba sürecinde, sistem yaklaşımı çerçevesinde analiz, strateji, karar ve uygulama süreçleri bağımsızlar ünite ve ardışık yapılanmayı gerekli kılar (10).

(10) Sacide VURAL, «İletişim Planlamasında Kuramsal Bir Çerçeve», Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi, KURGU, 55, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yay. No.: 320/191, Eskişehir, 1989, s. 377-380.